

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-56>

УДК 339.92(477+4-6ЄС)+330.101.541:355.01

ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ КАНДИДАТА НА ЧЛЕНСТВО В ЄВРОСОЮЗІ

ECONOMIC TRANSFORMATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE CANDIDATE STATUS OF THE EUROPEAN UNION

Шинкар Віктор Андрійович

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3065-0971>

Теплова Людмила Іванівна

аспірант кафедри,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1437-1369>

Shynkar Viktor, Teplova Liudmyla

Uzhhorod National University

У статті аналізуються політико-економічні проблеми України, пов'язані з реалізацією статусу кандидата на членство в ЄС. Перехідний період для кожної країни передбачає здійснення політичних і економічних реформ. Особливістю для України є те, що реформування здійснюється в умовах російської воєнної агресії. На специфіку цього факту, авторами звернута особлива увага. У червні 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в Євросоюзі. Це ставить перед нашою країною ряд нових проблем з реформування національного законодавства у плані його входження у європейський інтеграційний простір. Для початку переговорів про вступ Україна повинна виконати 7 критеріїв кандидата. Після чого відбудуться переговори про безпосереднє приєднання до Євросоюзу. Автори аналізують виконання обов'язкових критеріїв, їх особливості і можливі перспективи та вважають, що реформи продовжаться і надалі, до і після початку переговорів про членство в ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, Угода про асоціацію, інтеграція, воєнна агресія, інвестиційний клімат, держава кандидат для вступу в ЄС, конкуренція, переговори про вступ в ЄС.

The article analyses the political and economic problems of Ukraine related to the implementation of the EU candidate status. The transition period for each country involves the implementation of political and economic reforms. It is noted that Ukraine was relatively stable in the macroeconomic clan before the war, despite the fact that inflation was traditionally higher than in other candidate countries. The peculiarity for Ukraine is that the reforms are being implemented in the context of Russian military aggression. The authors pay special attention to the specifics of this fact. In June 2022, Ukraine received the status of a candidate for membership in the European Union. This poses a number of new challenges for our country in terms of reforming national legislation in terms of its entry into the European integration space. To start accession negotiations, Ukraine must fulfil 7 candidate criteria. After that, negotiations on direct accession to the European Union will begin. The authors analyse the fulfilment of the mandatory criteria, their features and possible prospects, and believe that reforms will continue before and after the start of the EU membership negotiations. On 8 November 2023, the European Commission recommended that EU states start accession negotiations with Ukraine and Moldova. Ursula von der Leyen noted that Ukraine has implemented more than 90% of the recommendations put forward to it along with the granting of candidate status. The authors of the article consider the next steps in the preparation of the National Programme for the Adaptation of Ukrainian Legislation to EU Law and analyse the political and economic reforms that should be carried out in the near future. European integration processes should be based on the realisation that there are objective problems and contradictions not only in Ukraine but also in the EU countries. Therefore, the political

and economic reforms being carried out in Ukraine should be coordinated with the changes taking place in the EU. The conclusions state that integration into the European Union is possible under certain conditions, which will be united by a national idea.

Key words: European Union, Association Agreement, integration, military aggression, investment climate, candidate state, competition, EU accession negotiations.

Постановка проблеми. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій, щодо проведення трансформаційних реформ в Україні, які сприятимуть її впливу до ЄС. Рекомендація Єврокомісії щодо початку переговорів про вступ, поставила перед нашим суспільством багато питань, які потребують нових політичних і економічних рішень.

Воєнна агресія росії, на початку 2022 року, негативно вплинула на політичний, економічний і соціальний розвиток нашої країни. Однак неоднозначним є вплив воєнних подій в Україні на послаблення інтеграційних процесів з Європейським Союзом. Якраз під час війни відбулося пришвидшення інтеграційних процесів нашої країни в європейській структурі. Вивчення цього феномена потребує окремого наукового аналізу.

Реальність європейської інтеграції України, у світлі рекомендацій Єврокомісії щодо початку переговорів про вступ, вимагає поглибленого аналізу і порівняння законодавчо-правових, економічних, соціальних та інших вимірів нашої країни з партнерами ЄС, а також оцінка їх відповідності євроінтеграційним принципам. Об'єктивний аналіз такої відповідності є однаково актуальним, як для України, так і для Європейського співавторства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активні трансформації України в європейські політичні і економічні структури, в умовах російської воєнної агресії, поставили перед нашою країною складні поточні проблеми функціонування економіки і в період її післявоєнного відновлення. Окремі аспекти поставленої проблеми аналізували такі відомі економісти, як Геєць В. М.: інноваційна модернізація перспективних галузей промисловості України в повоєнний період [1], Дейнеко Л. В.: міжнародний досвід повоєнного відновлення промисловості [2], Скрипниченко М. І., Кузнецова Л. І.: виклики з боку попиту і пропозиції економіки України під час воєнних дій та оцінка їх впливу на макроекономіку [3], Костриця В. І., Бурлай Т. В.: сучасні пріоритети соціального розвитку: вплив глобальних трансформацій і завдання України (по) воєнного періоду [4] та інші.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз сучасного стану економіки України, з точки зору її можливостей протистояти воєнній агресії росії, а також ефективній інтеграції в структури Євросоюзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні до 2022 року сформувався позитивний тренд розвитку економіки. Однак воєнна агресія росії повністю змінила макроекономічну ситуацію. Станом на 1 вересня 2023 року загальна сума прямих задокументованих збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне російське вторгнення зросла до 151,2 млрд дол. Сьогодні продовжуються руйнування житлових будинків, освітніх закладів, іншої виробничої і соціальної інфраструктури, що призводить до зростання загальної суми збитків [5]. В той же час, МВФ покращив прогнози зростання реального ВВП України на 2023 рік до 4,5%. На протязі року в огляді світової економіки (WEO) фонд прогнозував цей показник на рівні 2%, а в деяких заявах лунали оцінки в діапазоні від 1% до 3% за підсумками 2023 року [6]. Ці факти свідчать про те, що в Україні створена ринкова модель економіки, яка здатна адаптуватись до політичних змін у суспільстві. Зрозуміло, що існує різкий рівень ефективності ринкової економіки і в нашій країні багато не вирішених проблем для підвищення результативності цієї моделі. Однак, незаперечним є факт, що в Україні створена ринкова система, яка позитивно впливає на розвиток економіки.

Ті позитивні реформи, які були розпочаті у попередні роки, необхідно продовжувати. Мова йде про подальше реформування політичної і економічної системи. Дана проблема не є предметом нашого дослідження і потребує окремого аналізу. Тому відмітимо деякі основні моменти цього процесу.

1. Відбулись позитивні зміни у захисті прав приватної власності. Це пов'язано, зокрема, з провадженням системи Prozorro Продажі. В цій ситуації присутні елементи конкуренції, що призводить до позитивних результатів. Юридичний захист приватної власності пов'язаний із створенням антикорупційних органів України – НАБУ, САП, НАЗК, ДБР, БЕБ, ВАКС.

2. Здійснення змін у формуванні державних фінансів на користь місцевих бюджетів. У рамках цього процесу об'єднані територіальні громади отримали додаткові бюджетні доходи.

3. Оздоровлення банківської системи. НБУ вивів з ринку всі неплатоспроможні банки. Було здійснено націоналізацію Приватбанку. Сьогодні український банківський сектор є стабільним, добре капіталізованим і ліквідним. Рівень функціонування української банківської системи, в умовах російської агресії, є підтвердженням даного висновку.

4. Дія ринкового механізму у будь-якій країні передбачає невтручання держави у ціноутворення на конкурентних ринках. Поступово здійснено скасування регулюючих цін на харчові продукти, що не призвело до підвищення цін на них. В той же час, в умовах воєнного стану, Україна тимчасово відмовилась від встановлення ринкових цін на газ і електроенергію для споживачів, що викликає певні застереження у корупційних зловживаннях.

8 листопада 2023 року Єврокомісія рекомендувала розпочати з Україною переговори про вступ, але перед тим наша країна має виконати частину ще не втілених реформ. Рішення Єврокомісії не є остаточним, його має затвердити саміт ЄС, що відбудеться 14 грудня 2023 року, на якому будуть визначені критерії вимог, які повинна реалізувати Україна до березня 2024 року. Для цього Верховна Рада має:

1) ухвалити урядовий законопроект про збільшення штатної чисельності НАБУ;

2) виключити із закону про запобігання корупції положення, які обмежують повноваження НАЗК щодо перевірки «вже перевірених аспектів» активів та майна, придбаного декларантами до вступу на державну службу;

3) ухвалити рекомендації Венеційської комісії, щодо законів про національні меншини, про державну мову, медіа та освіту;

4) ухвалити закон, який врегулює лобювання за «європейськими стандартами» [7].

Першочергові вимоги Євросоюзу, які повинна виконати Україна у найбільшій мірі пов'язані з боротьбою з корупцією. Опитування, яке було проведено соцслужбою Центру Разумкова з 28 вересня до 4 жовтня 2023 року показало, що 34% громадян нашої країни вважають боротьбу з корупцією найбільшою перевагою членства в ЄС [8].

Ми відмічали ряд позитивних реформ, які були розпочаті у попередні роки, і які по

суті допомогли Україні реалізувати статус кандидата на членство у Євросоюзі. Однак, Євроінтеграція нашої країни вимагає більш глибоких політичних і економічних змін у нашому суспільстві.

При формуванні основних напрямів боротьби з корупцією в Україні необхідно розрізнити її причини і наслідки. Юридичні методи розв'язання проблеми – це боротьба з наслідками. Перетасування чиновників, які займають «хабароємні» посади, як правило не приводить до позитивного результату. Основна причина корупції – це державне втручання (регулювання) економіки. Зменшення регулювання – зменшує корупцію. В економічній науці існують рекомендації авторитарних шкіл економічної теорії, які виступають за ліберальні методи управління економікою. Ліберальний підхід в економіці – менше держави, не означає, що держава має бути слабкою і неефективною. Насправді є обернена залежність: багато держави – свідчення її слабкості. Щоб управляти краще, треба управляти менше – такий непорушний принцип лібералізму. Прихильники цього напрямку розвитку економіки критикують методи безпосереднього регулювання виробничих процесів з боку держави і пропонують зменшити бюрократичний апарат в управлінні економікою, поступово позбавитись від малоефективних державних витрат (наприклад, субсидій промисловим підприємствам), заморозити неефективні соціальні програми тощо. Сьогодні, українські реформи ще не відповідають вище наведеним рекомендаціям. Структурні зміни в нашій економіці проводяться повільно і не комплексно.

В Україні мають місце факти, які свідчать, що рівень проведених реформ недостатній з точки зору євроінтеграційних вимог. Наприклад з'явилися повідомлення, що в Україні знову активізувалися рейдери. Після спаду у перший рік повномасштабного вторгнення, кількість справ про рейдерство в нашій країні стрімко зростає. Лише за 10 місяців 2023 року відкрито 312 кримінальних проваджень за статтями про рейдерство – у 2,4 рази більше, аніж за весь 2022 (131 провадження) [9]. Ці факти свідчать про недостатню захищеність прав приватної власності. А це негативно впливає на проведення економічних реформ. Ринки взагалі не можуть розвиватись без гарантії ефективного дотримання прав власності. А такі гарантії можливі тільки при певних умовах. Основні з них такі:

1) захист громадян від розкрадання, насильства й інших форм відчуження й недобровільного обміну;

2) захист від свавілля уряду (діапазон може бути достатньо широким – від введення податків, що придушують дійову активність, до корупції);

3) наявність справедливої і передбачуваної судової системи.

Перераховані умови можливі тільки в державній системі, де чітко реалізований принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Це система «стримування і переваг», якщо вона створена і ефективно функціонує, захищає права громадян не тільки від «приватних» грабіжників і бандитів, але й здирників у державному секторі економіки. В Україні до війни і особливо в умовах воєнного стану існують проблеми у реалізації принципу розподілу влади.

У процесі руху у напрямі євроінтеграції України необхідно змінювати деструктивну модель розвитку економіки, яка проявляється в тому, що у структурі нашого господарства зменшується питома вага високотехнологічної промисловості і зростає частина вироблених товарів з низькою доданою вартістю (зерно, необроблена деревина тощо). Економіка України майже не виробляє сучасного обладнання, яке вітчизняні підприємства змушені купувати переважно за кордоном. Це створює додаткове навантаження на платіжний баланс, хронічне від'ємне сальдо якого періодично призводить до девальвації національної валюти.

Динаміка та тренд таких процесів спрямовують Україну до так званої пастки бідності. Це парадоксальний феномен, що виникає в країнах (часто багатих на природні ресурси) внаслідок вибору ними неправильної моделі розвитку. Пастка бідності являє собою порочне коло: відсутність надійних прав власності породжує ефект короткострокової інвестиції, виведення капіталу; злиття бізнесу та влади генерує модель консервації структури слабкої економіки, низьких доходів населення, стиснення внутрішнього ринку і нарешті збільшення політичних і соціальних проблем. Такий тренд розвитку української економіки був сформований до воєнної агресії росії проти України. Сьогодні політична і економічна ситуація суттєво змінилась. Рекомендація Єврокомісії про початок переговорів щодо вступу України в ЄС є свідченням цього.

Однією з фундаментальних економічних реформ в Україні за останні роки можна вва-

жати введення і функціонування повноцінного ринку землі. У жовтні 2001 року Верховною Радою був прийнятий «Земельний кодекс». Згідно цього документа з 1 січня 2005 року повинна була бути дозволена купівля-продаж сільськогосподарської землі, тобто селяни повинні бути наділені правом приватної власності. Однак до липня 2021 року було дозволено лише право користування землею (тобто оренда). Така ситуація негативно вплинула не тільки на розвиток сільського господарства, а і на функціонування економіки України в цілому.

Продовження мораторію на купівлю-продаж землі:

а) не дало можливості через іпотечне кредитування залучити великі кошти в аграрний сектор економіки;

б) міграція орендарів виснажувала українські землі (орендар дбає про миттєву вигоду, земля не його власність);

в) більше половини розпайованих земель перебували у власності пенсіонерів, які не мали змоги її ефективно обробляти. Продаж землі міг би покращити матеріальне положення цієї категорії людей.

Ситуація на ринку сільськогосподарських земель почала суттєво змінюватись з 1 липня 2021 року. Фізичні і юридичні особи отримали право вільно купувати і продавати землю через систему Prozoro Продажі. Це дало можливість збільшити обсяги іпотечного кредитування, що сприяло більш ефективному розвитку малих і середніх агропідприємств (до 2024 року купівля-продаж землі обмежена 100 га). В процесі обговорення рамкової угоди на галузевому рівні на вступ України до ЄС серед всіх галузей особлива увага буде звернута на сільське господарство. Справа в тому, що Україна стає важливим конкурентом в сільськогосподарській галузі для інших країн Євросоюзу. Тому можна спрогнозувати складні перемовини про місце України на аграрному ринку ЄС з Польщею, Румунією, Нідерландами та іншими країнами.

Складнощі, які виникають і будуть виникати у взаємовідносинах України з країнами ЄС, і які не завжди носять конкурентний характер, можна спостерігати в українсько-польських відносинах. В листопаді 2023 року українсько-польський кордон фактично був заблокований. Польські перевізники перешкоджали роботі трьох ключових пунктів перетину кордону з Україною. За даними українського Міністерства інфраструктури, приблизно 20 тисяч автівок були заблокованими на кордоні,

не досягнувши своїх пунктів призначення. Один день простою вантажівки коштує українським перевізникам 300–350 євро. Прямі збитки склали 164 тисячі євро на день, найбільше від страйку польських перевізників втратили експортери. Але не аграрної продукції, а інших товарів. Мова йде про експорт металопродукції, виробників склотари, меблів, харчової та фармацевтичної продукції. Від блокади також постраждали польські імпортери, насамперед пального, виробів з пластмаси та харчової продукції [10].

Наведений факт свідчить про те, що економічна політика Євросоюзу побудована не тільки на принципах фритредерства (ліквідація всіх бар'єрів на шляху іноземних товарів, послуг й іноземної валюти), а й на окремих елементах протекціонізму (захист вітчизняних виробників від іноземної конкуренції). Із часів зародження капіталізму практично завжди існували різні форми державного захисту національних інтересів на світових ринках. Тому сучасна міжнародна політика є суперечливою. З одного боку, спостерігаються важливі зрушення у бік лібералізації зовнішньої торгівлі (СОТ, інтеграційні об'єднання) з іншого, у світі набирають сили економічні тенденції пов'язані з протекціонізмом між країнами, економічними блоками (всередині цих блоків).

Ситуація в якій сьогодні перебуває Україна, потребує вирішення не тільки поточних проблем, а і післявоєнного планування відбудови країни. Російська воєнна агресія стала причиною масових міграційних процесів не тільки внутрішнього, а і зовнішнього характеру. В теперішній час в українській економіці існує дефіцит робочої сили. Наприклад, до Польщі з початку війни виїхало до 3 мільйонів українців [11]. Значна частина цих людей працездатного віку, що негативно впливає на розвиток країни. Після закінчення війни з Росією важливою стане проблема повернення наших громадян в Україну. Особливо якщо враховувати демографічну ситуацію у найбільш розвинутих країнах Євросоюзу і лібералізовані правила прийому на роботу працівників-мігрантів. Важливим інструментом, який впливає на попит і пропозицію робочої сили є рівень заробітної плати. По цьому показнику Україні важко конкурувати з високорозвиненими країнами Західної Європи. Однак, на початковому етапі відбудови нашої країни буде проявлятися дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили на користь попиту. А це досить вагомий інструмент значного

зростання заробітної плати в Україні, особливо у виробничих секторах економіки. Крім того, нашій країні потрібно створювати привабливі умови для залучення у виробництво значної кількості робітників-мігрантів з менш розвинених країн. Така політика є характерною для багатьох країн Євросоюзу.

Російська воєнна агресія пришвидшила інтеграційні процеси України в європейські структури. Зокрема, українська енергетична система приєдналася до європейської ENTSO-E. Це дозволило від'єднання від енергетичних систем росії та Білорусії відповідно до висновків Єврокомісії щодо корупційних ризиків в українській економіці, розроблена система DREAM – державна електронна система, яка дасть можливість об'єднати всі проекти з відбудови України. Ця система дозволить контролювати кожен етап роботи від реєстрації до введення об'єктів в експлуатацію DREAM – важлива для іноземних інвесторів, які зможуть обирати проекти для фінансування, а також контролювати використання коштів.

Статус України, як країни-кандидата на членство до Євросоюзу спричинив дискусії щодо її готовності і викликав певні сумніви щодо відповідності копенгагенським критеріям. З цього приводу в кінці 2023 року було проведено дослідження Віденського інституту Міжнародних економічних порівнянь і німецького фонду Бертельсмана. Дослідники встановили, що Україна здебільшого є типовою країною центральної, східної та південно-східної Європи (CESEE), і за багатьма показниками її можна порівняти з Румунією, Польщею та країнами Балтії на момент подання ними заявки на членство до ЄС. Україна економічно не перевантажить Євросоюз. Якби приєднання відбулось у поточному році, то економічне виробництво ЄС збільшилось би на 1%, а його населення на 9 % – подібний ефект мав вступ Польщі до ЄС у 2004 році.

У макроекономічному клані Україна була відносно стабільною до війни, незважаючи на те, що інфляція була традиційно вищою, ніж в інших країнах-кандидатах. Деякі сфери української економіки, такі як ІТ-сектор, металургія, оборонна промисловість, вже є конкурентоспроможними, та мають великий потенціал. Основними проблемами у євроінтеграції України є негативний демографічний прогноз. За оцінками дослідників у 2040 році в Україні буде близько 35 мільйонів жителів, що приблизно на 20% менше, ніж до війни. Мають місце проблеми із залученням прямих інозем-

них інвестицій та обмежений рівень наявної економічної інтеграції з Євросоюзом [12].

Висновки. Інтеграція до Європейського Союзу може бути об'єднаною загальнонаціональною ідеєю. Це можливо за таких умов:

а) влада повинна здійснювати відкриту, зрозумілу для громадян інтеграційну політику;

б) громадяни повинні бути проінформовані про переваги та ризики приєднання країн до ЄС, відчувати конкретні позитивні результати реалізації європейського інтеграційного курсу.

Після закінчення війни, якщо Україна отримує гарантії безпеки, вона може здійснювати

успішну інтеграцію з Європейським Союзом. Наразі наша країна ще далека від інституційних стандартів країн-членів ЄС. Для того, щоб досягти відповідного рівня, необхідно досягти процесу в боротьбі з корупцією і, перш за все, реформувати звичайні суди та правоохоронні органи в довгостроковій перспективі.

Подальші наукові дослідження по даній проблемі можуть бути пов'язані з аналізом еволюції української економіки на шляху євроінтеграції, в умовах воєнного стану. Також науковий інтерес викликає перехід змін у Європейському Союзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геєць В. М. Формування профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (погляд на перспективу). *Економіка України*. 2023. № 9. С. 3–30.
2. Дейненко Л. В. Циклінська О. О. Міжнародний досвід повоєнного відновлення промисловості. *Економіка України*. 2023. № 6. С. 23–53.
3. Скрипниченко М. І., Кузнецова Л. І. Виклики з боку попиту і пропозиції економіки України під час воєнних дій та оцінка їх впливу на макроекономіку. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 47–61.
4. Костриця В. І., Бурлай Т. В. Сучасні пріоритети соціального розвитку: вплив глобальних трансформацій і завдання України (по) воєнного періоду. *Економіка України*. 2023. № 4. С. 97–117.
5. Економічна правда. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/04/6/685311/> (дата звернення: 14.11.2023).
6. Івашків Олена. МВФ покращив економічний прогноз для України: цього року ВВП зросте до 4,5%. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/11/11/7428299/> (дата звернення: 13.11.2023).
7. Сидоренко Сергій. Жовте світло для України: що вирішила Єврокомісія та чи почнуться переговори про вступ до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/11/8/7173147/> (дата звернення: 17.05.2023).
8. Європейська правда. Опитування: Боротьбу з корупцією українці вважають найбільшою перевагою членства в ЄС. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/9/7173258/> (дата звернення: 17.11.2023).
9. Економічна правда. В Україні знову активізувалися рейдери: кількість кримінальних справ стрімко зростає. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/10/706468/> (дата звернення: 17.11.2023).
10. Європейська правда. Аналітика коротко. Скільки втрачає український і польський бізнес на тлі блокади кордону. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/14/7173525/> (дата звернення: 17.11.2023).
11. Мельник С. Роботу у Польщі знайшли 80 тисяч українських біженців. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/27/686314/> (дата звернення: 17.11.2023).
12. Європейська правда. Україна після війни здатна плавно вступити в ЄС, як її західні сусіди-дослідження. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/15/7173641/> (дата звернення: 17.11.2023).

REFERENCES:

1. Heiets V. M. (2023) Formuvannia profilu stratehichno vazhlyvykh vydiv promyslovoi diialnosti v Ukraini (pohliad na perspektivu) [Forming a profile of strategically important industrial activities in Ukraine (a perspective view)]. *Ekonomika Ukrainy* [The economy of Ukraine], no. 9, pp. 3–30.
2. Deinenko L. V. Tsyklinska O. O. (2023) International experience of post-war industrial recovery [Mizhnarodnyi dosvid povoiennoho vidnovlennia promyslovosti]. *Ekonomika Ukrainy* [The economy of Ukraine], no. 6, pp. 23–53.
3. Skrypnychenko M. I., Kuznetsova L. I. (2023) Challenges to the supply and demand side of Ukraine's economy during the military operations and assessment of their impact on the macroeconomy [Vykylyky z boku popytu i propozytsii ekonomiky Ukrainy pid chas voiennykh dii ta otsinka yikh vplyvu na makroekonomiku]. *Ekonomika Ukrainy* [The economy of Ukraine], no. 8, pp. 47–61.
4. Kostriytsia V. I., Burlay T. V. (2023) Modern priorities of social development: the impact of global transformations and the tasks of Ukraine in the (post)war period [Suchasni priorytety sotsialnoho rozvytku: vplyv hlobalnykh transformatsii i zavdannia Ukrainy (po) voiennoho periodu]. *Ekonomika Ukrainy* [The economy of Ukraine], no. 4, pp. 97–117.

5. Ekonomichna Pravda. Ministry of Infrastructure of Ukraine [Ekonomichna pravda. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/04/6/685311> (accessed 17 November 2023).
6. Ivashkiv Olena. The IMF has improved its economic forecast for Ukraine: GDP will grow to 4.5% this year [MVF pokrashchiv ekonomichniy prohnos dlia Ukrainy: tsoho roku VVP zroste do 4,5%]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/11/11/7428299/> (accessed 17 November 2023).
7. Sidorenko Serhii. Yellow light for Ukraine: what the European Commission has decided and whether the EU accession negotiations will start [Zhovte svitlo dlia Ukrainy: shcho vyrishyla Yevrokomisiia ta chy pochnutsia perehovory pro vstup do YeS]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/11/8/7173147/> (accessed 17 November 2023).
8. European Pravda. Poll: Ukrainians consider the fight against corruption to be the biggest advantage of EU membership [Yevropeiska pravda. Opytuvannia: Borotbu z koruptsiieiu ukraintsi vvazhaiut naibilshoiu perevahoiu chlenstva v YeS]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/9/7173258/> (accessed 17 November 2023).
9. Ekonomichna Pravda. Raiders have become active again in Ukraine: the number of criminal cases is growing rapidly [Zhovte svitlo dlia Ukrainy: shcho vyrishyla Yevrokomisiia ta chy pochnutsia perehovory pro vstup do YeS]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/10/706468/> (accessed 17 November 2023).
10. European Pravda. Analytics in brief. How much Ukrainian and Polish businesses are losing amid the border blockade [Analitika korotko. Skilky vtrachaie ukrainskyi i polskyi biznes na tli blokady kordonu]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/14/7173525/> (accessed 17 November 2023).
11. Melnyk S. 80 thousand Ukrainian refugees found jobs in Poland [Robotu u Polshchi znaishly 80 tysiach ukrainskykh bizhentsiv]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/27/686314/> (accessed 17 November 2023).
12. European Pravda. After the war, Ukraine can smoothly join the EU like its Western neighbours in the study [Yevropeiska pravda. Ukraina pislia viiny zdatna plavno vstupyty v YeS, yak yii zakhidni susidy-doslidzhennia]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/15/7173641/> (accessed 17 November 2023).